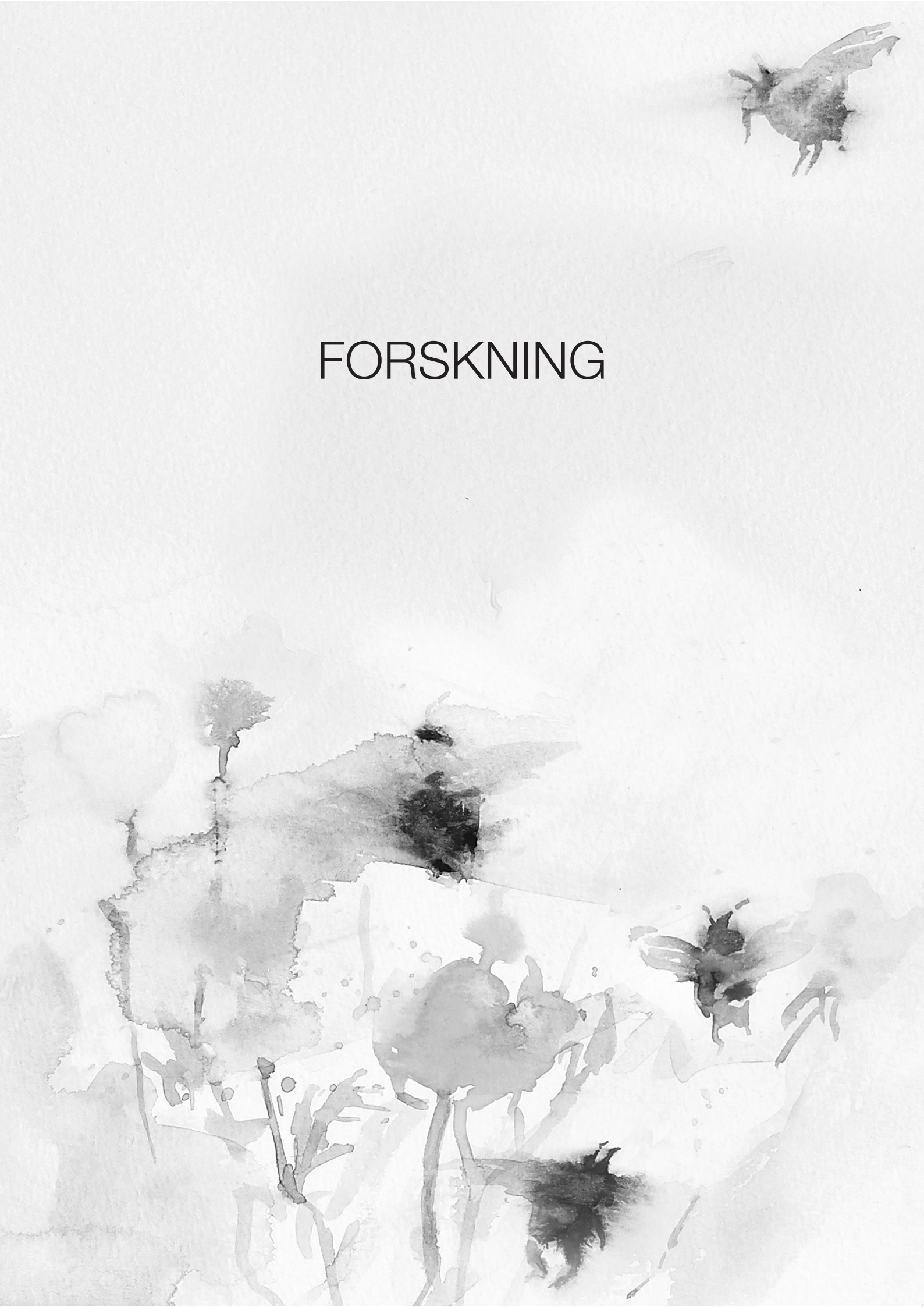

FORSKNING

«Frontene er steile»

Et gestalteksperiment og en studie av innvandringsdebatten

Av Vikram Kolmannskog¹

Artikkelen er fagfellevurdert

Denne artikkelen bygger på en relasjonell-orientert fenomenologisk studie om innvandringsdebatt og om hvilke utfordringer og utviklingspotensial denne debatten har. Studien tar utgangspunkt i en workshop på NGIs jubileumskonferanse i 2016. Funn presenteres og diskuteres i lys av forskning og teori på polarisering, polariteter og dialog. Gestaltistene som deltok i studien, opplevde at «frontene er steile», men også at dialog og verdenssettelse av polariteter er mulig gjennom økt oppmerksomhet. En oppfølgingsstudie av alle medlemmer av Norsk Gestaltterapeut Forening er nå i gang.

NØKKELORD: *Flyktninger, innvandrere, innvandringsdebatt, polarisering, polaritet, dialog, Stad van Axen*

I 2015 var det 65,3 millioner mennesker på flukt fra krig og forfølgelse, et antall vi ikke har sett siden 2. verdenskrig (UNHCR 2016). Også Europa opplevde, ifølge FNs Høykommissær for flyktninger, «en dramatisk økning» i antallet mennesker som ankom (Ibid. 2016, s. 7, egen oversettelse). Mer enn

1. En spesiell takk går til deltagerne på workshopen og studien. Jeg vil også takke redaksjonen, samt to anonyme fagfeller for kommentarer og innspill til artikkelen.

en million ankom over Middelhavet (Ibid.). Til sammen to millioner asylsøknader ble registrert i Europa (men tallet reflekterer ikke det faktiske antall asylsøkere på grunn av dobbelregistrering) (Ibid.). 31 500 i Norge (UDI 2017a). I tillegg til flyktninger ankom migranter som flyttet av andre årsaker enn krig og forfølgelse. Innvandringsdebatten og responsene varierte med tidvis sterk polarisering mellom ulike stater, grupper og enkeltpersoner. Generelt har nå Europa lukket seg mer og overlatt mye av flyktingehåndteringen til Tyrkia. I 2016 var det 3460 asylsøknader i Norge (UDI 2017b).

Denne artikkelen er resultat av en studie med følgende problemstilling: Hvilke erfaringer gjør gestaltister seg gjennom et innvandringsdebatteksperiment? Hva kan et gestalteksperiment fortelle om innvandringsdebatten, dens utfordringer og utviklingspotensial? Studien tar utgangspunkt i en workshop som fant sted på NGIs jubileumskonferanse i november 2016.

Innvandringsdebatt og politisk polarisering

De siste par årene har jeg vært interessert i flykningssituasjonen fra et gestaltperspektiv. Mens jeg anerkjenner viktigheten av å utforske hva gestaltterapi kan bidra med i flyktingarbeid, har mitt fokus vært på oss selv som verdensbefolkning og den polariserte innvandringsdebatten. Innvandrere omfatter flere kategorier enn flyktninger, men jeg antar at innvandringsdebatten i alle fall den siste tiden, har vært tett knyttet til flykningssituasjonen. For enkelhets skyld benytter jeg her begrepene «innvandringspositive» og «innvandringskritiske» om aktører i debatten. Et søk gjennom Google Scholar viser at det har vært en del forskning på gestaltterapi med flyktninger (blant nyere studier, se for eksempel Hoosain 2009; Kolmannskog 2013; Vidakovic 2013; Vogel 2016; Röper og Gavranidou 2003), men jeg har ikke funnet noe av relevans for mitt prosjekt. Jeg har benyttet søkeord som «gestaltterapi», «flyktning», «innvandringsdebatt» og lignende på engelsk og norsk.

Politisk polarisering har det imidlertid vært forsket en del på, særlig i USA (for en oversikt se Epstein og Graham 2007; Nivola og Brady 2007). Det kan defineres som en splittelse i ideologiske ytterpunkter, i motsetning til et kontinuum med et sentrum, og en svekkelse av dialog. Media kan være en av flere bidragende faktorer til polarisering (Mutz 2006 i Nivola og Brady 2007). Blant annet fremmes ofte en uforsonlig form for debatt i medier som er i konkurranse om forbrukere, og det har blitt et mangfold av kanaler, noe som innebærer at mange nå forholder seg mest til medier som bekrefter deres egne syn.

Et relatert forskningsområde innen sosialpsykologien er gruppepolarisering, som viser at folks holdninger og avgjørelser blir mer ekstreme i den retningen de allerede heller, når de kommer sammen i grupper av likesinnede (se blant annet Moscovici og Zavalloni 1969; Wetherell 1987). Mulige forklaringer på gruppepolarisering er ønsket om å passe inn og bli likt i gruppen (Jellison og Arkin 1977; Sanders og Baron 1977), utveksling av mer og bekræftende informasjon (Burnstein og Vinokur 1977; Vinokur og Burnstein 1974), og at vi identifiserer oss selv gjennom å tilhøre visse grupper og ta avstand fra andre (Turner 1985; Turner og Oakes 1989).

I Europa har det den siste tiden vært en økning i støtten til det populistiske ytre høyre og i noe mindre grad til det populistiske ytre venstre, mens mainstream-partier og sentrum svekkes (se for eksempel Csaba og Reiner 2016; Henley 2016; Lehne 2016) eller selv inntar mer høyreorientert politikk (se for eksempel Robins-Early 2016). Det pekes på flere mulige årsaker til dette, blant annet økonomisk nedgang og flykningssituasjonen (se for eksempel Csaba og Reiner 2016; Henley 2016; Lehne 2016).

Statistisk sentralbyrå (SSB) gjennomfører årlig en undersøkelse av nordmenns holdninger til innvandring og innvandrere. Den siste undersøkelsen, foretatt etter økningen i ankomster i 2015, viser at befolkningen generelt har blitt mer kritiske til innvandring og innvandrere (Blom 2016). Den viser også at etablerte forestillinger om de politiske partienes grad av innvandreroppositivitet gjenspeiles i holdningene som partienes tilhengere uttrykker.

Polartetsteori og dialog

Fra gestaltfaget er polartetsteori relevant. En polartet er en pol og en motpol som heller er komplementære og forbundet enn dikotomiske og uforenlige (se blant annet Yontef 1993; Zinker 1977). Å si ja er mulig fordi å si nei er mulig. Polarteter kan komme til uttrykk på mange nivåer, i enkeltnesker, par, grupper og samfunn. Teorien handler om en verdsettelse av menneskelig mangfold og paradoksale sannheter om hver enkelt av oss. På grunn av «blindsoner» eller «skyggesider» (Zinker 1977, s. 200, egen oversettelse) – at vi er mindre oppmerksomme på og identifiserer oss mindre med visse sider av polarteter – kan vi likevel bli rigide og stereotyp. Noen vil nesten alltid si ja, andre nei. Det kan medføre indre konflikt mellom ulike sider, og mellommenneskelig konflikt fordi vi ofte projiserer skyggesider på andre.

Haidt (2012) er en sosialpsykolog som har skrevet om politisk polarise-

ring. Han identifiserer ulike moralske kvaliteter og viser hvordan konservative og liberale vekter disse forskjellig. Han beskriver hvordan han selv som liberaler har gått igjennom en selvutforskende prosess og nå i større grad anerkjenner og eier tidligere projiserte kvaliteter. Jeg kan kjenne meg igjen i dette. Ikke ulikt gestaltisk polartetsteori mener han at disse moralske kvalitetene best kan beskrives som yin/yang og er komplementære. Selv har jeg tidligere skrevet om medfølelse og kontroll/selvhevdelse som to sider av polartet som blir tydelig i flykningssituasjonen, to sider som begge kan være nødvendige hos oss som enkeltmennesker, grupper og samfunn avhengig av situasjonen (Kolmannskog, 2015a).

En viktig metafor som Lakoff og Johnson (2003/1980) identifiserer i vår kultur er samtale som krig. (Visse studier antyder også at gruppepolarisering kan bidra til voldelig konflikt, for eksempel Esteban og Schneider 2008.) Denne metaforen kommer til uttrykk i språket gjennom uttrykk som «fyr løs», «å forsvare sin posisjon» og «å vinne en diskusjon». Etymologisk har for øvrig «debat» betydninger som å slå ned og slåss. Vi ser på andre som allierte eller motstandere og samtalen som noe som må vinnes. Debat vil typisk innebære projisering av skyggesider og liten verdsettelse av polarteter. Hva hvis metaforen vår heller var samtale som dans? spør Lakoff og Johnson (2003/1980).

I gestaltterapi er dialog og oppmerksomhet både metoden og målet, og flere beskriver denne prosessen nettopp som en dans (se for eksempel Kolmannskog 2015b). Vi trekker særlig på den dialogiske filosofien til Buber (2010/1937). Dialog er en spesiell form for kontakt som innebærer inkludering (som minner om empati), bekræftelse, tilstedeværelse, autentisitet og en vilje til å hengi seg til det som oppstår mellom oss og la seg endre i prosessen (Jacobs 1989; Yontef 1993;1998). Gjennom oppmerksomhet og dialog kan vi bli mer fleksible og helere som enkeltmennesker og samfunn (Kolmannskog 2015b).

Også ifølge den såkalte kontakthypotesen i psykologi og samfunnsfag (Allport 1954; Pettigrew og Tropp 2006) kan kontakt under visse omstendigheter – blant annet med tilstrekkelig tid, støttende normer og autoritet og en opplevelse av felles mål og samarbeid – redusere angst og forbedre relasjoner mellom ulike grupper. Også Haidt (2012) fremhever fordeler ved dialog. Man kan få applaus fra sin egen gruppe av allierte, men debatten/kampmodusen fører sjelden til at en politisk motstander overbevises og endrer seg; den andre endrer seg først når det finnes en viss vennlighet, åpenhet og empati. Haidt påpeker i likhet med gestaltister at man med en slik tilnærning også selv kan oppdage noe nytt.

Workshop og studie

Problemtillinger for denne studien har vært: Hvilke erfaringer gjør gestaltister seg gjennom et innvandringsdebatteksperiment? Hva kan et gestalt eksperiment fortelle oss om innvandringsdebatten, dens utfordringer og utviklingspotensial? Et «eksperiment» innebærer å gjøre noe for å øke oppmerksomheten heller enn kun å snakke om tidligere erfaringer (Kolmannskog 2015; Zinker 1977). Gestaltister er deltagere i det større sanntunnsfeltet og er spesielt trent i oppmerksomhet (om felt se blant annet Parlett 2005). Derfor kan deres erfaringer gjennom et eksperiment kanskje også antyde noe om innvandringsdebatten i sanntunnet for øvrig.

Studien har vært relasjonelt-orientert fenomenologisk (se særlig Finlay & Evans 2016). Jeg var selv terapeutforsker. Jeg har etterstrebet en åpen tilnærming og utforskning av andre gestaltisters erfaringer. Samtidig har jeg vært oppmerksom og åpen på at det er akkurat jeg som har vært terapeutforsker, en person med en bestemt bakgrunn og en påvirkende deltagere i studien (Ibid.; se også Plummer 1983; Stanley & Wise 1993).

Workshopen «Flyktinger» var to timer og var del av NGIs jubileums-konferanse på Håndverkeren i Oslo, 18.-19. november 2016. Allerede i programbeskrivelsen informerte jeg om at den også ville være del av en studie. Innsamling av data skjedde gjennom anonyme skjemaer utfyllt av deltagere, mine egne notater og lydopptak.

I tillegg til meg var det 13 deltagere. Noen var allerede kjent for meg og for hverandre fra ulike gestaltsammenhenger. Jeg delte ut informasjons- og samtykkeskjemaer og inviterte til spørsmål. Alle samtykket til deltagelse i workshop og studien. Deretter fylte alle ut et skjema med en rekke spørsmål (skjema 1). Av de 13 deltagere identifiserte tolv seg som kvinner og en som «annet» en mann eller kvinne. Ti bodde i by med 100 000 innbyggere eller mer, tre i tettbygd strøk med 2000 innbyggere eller mer. De fleste identifiserte seg som etnisk norske, en som «blandet», to som «annet (europesk)» og en som «annet (ikke-europesk)». Alle hadde høyskole/universitetsutdanning, ti med fem år eller mer. De fleste var ferdig utdannet gestalterapeuter eller gestaltcoach, andre var under utdanning, og alle hadde erfaring som gestalt-klient. Jeg omtaler derfor deltagere som gestaltister.

Jeg har vært opptatt av min egen rolle og refleksivitet i workshopen og studien. Allerede det at jeg er brun og etnisk minoritet er en påvirkningsfaktor særlig når temaet nettopp er flyktinger og innvandring. Jeg gjorde dette til noe eksplisitt med deltagere (og nå også overfor leserne). Jeg for-

talte litt om min bakgrunn. Som etnisk minoritet – med en norsk far og en mor født i Kenya av indiske foreldre – har jeg siden jeg var liten opplevd meg som annerledes i Norge og hatt et engasjement for marginaliserte grupper. Jeg utdannet meg til jurist spesialisert i menneskerett og flyktingrett og har arbeidet for flyktingers rettigheter i Flyktinghjelpen. Dette kunne medført at noen deltagere ville være mer forsiktede med å innta en innvandringskritisk posisjon på workshopen. Jeg understreket imidlertid også at jeg som gestalt-terapeut de siste årene har vært opptatt av hvordan innvandringsdebatten foregår, og at ikke bare flykninger og innvandrere kan bli de Andre, men også de som mener noe annet enn oss selv i debatten, at jeg de siste årene har forsøkt å sette meg inn i dem som for meg har vært de Andre, at det har vært en utviklingsprosess for meg og noe jeg vurderer som positivt. Dette var også med på å etablere normer i gruppen.

Jeg fortalte litt om flykningssituasjonen og forskjellige europeiske responser i 2015 og 2016. Deretter var det en kort innmeldingsrunde der deltagere presenterte seg.

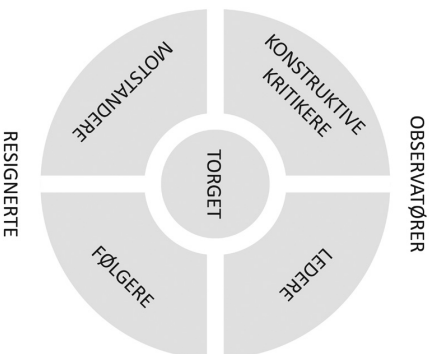
De Stad van Axen-modellen

Jeg ønsket at deltagere skulle få utforske forskjellige posisjoner i innvandringsdebatten. Martin Marstrand, venn og gestaltkollega, hadde foreslått at jeg kunne ta utgangspunkt i De Stad van Axen, en modell som benyttes i coachingutdannelsen på NGL (se figur 1). Jeg var usikker på om denne modellen – som jeg oppfattet som relativt strukturert og normativ – ville være for styrende. Jeg valgte imidlertid til slutt å gå for den. Jeg vender tilbake til hvordan modellen kan ha påvirket deltagere og situasjonen. Jeg tok utgangspunkt i modellen kun for å skape et innvandringsdebatteksperiment.

De Stad van Axen (Cuvelier 2008) – boken der modellen presenteres – finnes på nederlandsk. Jeg har lært om modellen annenhånds fra Daan van Baalen ved NGL. Enhver gruppe kan anses som et mikrokosmos, en by, der folk inn tar ulike roller. Cuvelier gir disse dyrenavn for enkelthets skyld. Workshop-deltagerne var en gruppe en kort stund. For vår del kunne vi forestille oss at rommets vegger utgjorde bymuren vår med en dør. I midten av modellen – og rommet – er torget, stedet deltagere begynner for de inntar ulike roller i møte med en problemtilting. I øvre høyre område er ledere eller initiativtakere (løver). I nedre høyre område er følgere (hundar). I øvre venstre område er konstruktive kritikere (hauker). I nedre venstre område er motstandere (steinbukker). Helt øverst i modellen finner vi observatører (ugler). Helt nederst

finner vi resignerte (skippadder). Modellen er ment å reflektere dynamiske, relasjonelle prosesser, altså at en og samme person som regel vil bevege seg mellom de forskjellige rollene over tid og påvirke og påvirkes av de andre.

figur 1

Jeg tegnet og beskrev modellen for deltagerne og åpnet for spørsmål. Deretter satte vi opp seks stoler med ark for å tydeliggjøre hvor de ulike rollene var i rommet. Jeg anerkjente at flyktingsituasjonen er et alvorlig tema, men at jeg tror vi kan gjøre noen viktige erfaringer hvis vi nærmer oss dette med en viss lekenhet, og at det som skjer i løpet av eksperimentet ikke senere skal identifiseres med de ulike deltagerne.

Problemstillingen jeg ga deltagerne var følgende: «Dere er en by, det er masse mennesker utenfor byporten, den er låst; hva gjør dere, hva gjør du?» Jeg intervenserte innimellom for å be dem stoppe opp og være oppmerksomme på kroppslige fornemmelser, følelser og tanker, om de valgte vante eller uvante roller og posisjoner i innvandringsdebatten, og oppmuntrtet dem også til å prøve ut andre og øke oppmerksomheten på den totale situasjonen. Umiddelbart etter eksperimentet fylte alle ut et skjema der de ble spurt om hva som sto frem som viktigst fra workshopen, ny erfaring/innsett vedrørende flyktninger/innvandrere, og ny erfaring/innsett vedrørende folk som har et svært annerledes syn på innvandrere og flyktninger enn dem selv (skjema 2).

Vi hadde deretter en runde der vi delte observasjoner og refleksjoner. Jeg oppmuntrtet dem til å notere videre på skjemaet dersom de ønsket det. Denne

runden var viktig også av etiske grunner. Det var en måte å komme ut av rolle og innebar en viss debriefing etter en relativt sterk emosjonell erfaring. Blant annet benyttet en person anledningen til å beklage noe som hun hadde sagt i en bestemt rolle. Jeg ble også oppmerksom på hvem som kunne trenge litt mer oppfølging etter workshopen.

En måned etterpå sendte jeg deltagerne en mail og ba dem besvare to spørsmål anonymt via Survey Monkey, nemlig hva som da sto frem som viktigst fra workshopen og om, og eventuelt hvordan, workshopen hadde fått følger for deres liv i etterkant (skjema 3). Alle fylte ut skjema 1 og 2, og ti deltagere svarte på skjema 3.

Analysen av datamaterialet fulgte i hovedsak skrittene skissert av Hycner (1985) med blant annet transkribering, gjennomlesing av tekstene med en fenomenologisk åpen tilnærming, identifisering av meningsenheter og kategorisering av disse. I tråd med Finlay og Evans (2016) har jeg ansett også meg selv og mine erfaringer som del av datamaterialet. For eksempel noterte jeg også egne kroppslige fornemmelser, følelser og tanker som oppsto da jeg lyttet gjennom lydopptaket. En mulig svakhet ved studien er at jeg har vært eneste forsker som har analysert materialet. Deltagerne har imidlertid fått tilsendt artikkelutkast og hatt anledning til å korrigere og kommentere.

Eksisterende forskning og teoretisk utgangspunkt er presentert over. Jeg hadde noen ideer om hva som kunne være interessant for jeg så på datamaterialet. Polaritetsteori og dialog er dessuten ikke bare mulige teorier for meg, men del av mitt grunnleggende menneske- og livssyn. Studien har med andre ord ikke vært rent induktiv. Samtidig har jeg vært åpen for at annen forskning og teori ville være relevant når jeg har analysert datamaterialet. Det har vært et dynamisk forhold mellom teori og empiri.

I det følgende presenteres og diskuteres hovedfunn fra studien – stort sett i narrativ og kronologisk form.

«Frontene er stulle»

Det ble klart gjennom skjema 1 at deltagerne stort sett befant seg på venstresiden politisk, hadde kontakt med innvandrere og flyktninger, vurderte denne stort sett som positiv og mente at asylsøkeres mulighet til å få opphold i Norge burde bli lettere. Ifølge SSB-undersøkelsen (Blom 2016) er folk på venstresiden generelt mer innvandringspositive. Også klasse og kjønn spiller inn; høyere utdannede og kvinner – og de fleste deltagerne tilhørte disse kategoriene – er generelt mer innvandringspositive (Ibid.). Det fremkom gjennom skjema

1 at deltagerne hadde dårligere kontakt – om noen – med mennesker som mente noe svært annet enn dem i innvandringsdebatten. Det kan avspeile en polarisering vi også ser ellers i samfunnet.

På min oppfordring prøvde likevel de fleste deltagerne ut ulike roller og posisjoner, også innvandringskritiske, gjennom eksperimentet. Dette henger vel blant annet sammen med at de her ikke definerte seg kun som innvandringspositive medlemmer av venstresiden, men også som gestaltister med vilje til åpen og nysgjerrig eksperimentering. Lenge var lederrollen i eksperimentet identifisert med en innvandringspositiv posisjon, altså å slippe inn de som var utenfor. Utsagn fra deltagere som inntok en innvandringskritisk posisjon, inkluderte «slutt med det sosialistpartiet da, kjerring!» og «du aner ikke hvordan hverdagsmannen har det». Dette kan reflektere noe i debatten forøvrig – og også hvordan innvandringspositivitet faktisk henger sammen med klasse, kjønn og politisk tilhørighet (Blom, 2016).

Jeg ble oppmerksom på at det var en som i veldig liten grad inntok en innvandringskritisk posisjon under eksperimentet. Under innmeldingen hadde V. fortalt at hun, i likhet med en annen som satt ved siden av henne, var verge for mindretårige asylsøkere. Hun uttrykte sinne, tristhet og skam over Norge. Hun var også aktiv under eksperimentet, særlig som innvandringspositiv. I skjema 2 skrev en deltager at «motstanderne fremsto som svært usaklige og vulgære. Det var helt umulig for meg å være motstander av å slippe inn de som sto utenfor.» Jeg antok at dette var V. Senere i skjemaet skrev hun «syns de har tendens til å degradere flyktninger» om de som mener noe svært annet enn henne selv i debatten. Det er ingen tvil om at ordene som ble brukt i eksperimentet om de utenfor – «bermen», «kriminelle» og lignende – var degraderende. Jeg ble imidlertid også opptatt av hvordan V. og andre deltagere fremmedgjorde og degraderte motstanderne i debatten – noe jeg selv også har gjort. (At «vulgær» som er etymologisk knyttet til folkelig ble brukt, er også interessant når vi vet at klasse henger sammen med innvandringspositiviteten.)

Flyktninger kan være de fremmede Andre som er nødvendige i definisjonen av oss selv (Said 2004/1978), men de som mener noe annet enn oss selv i innvandringsdebatten, fungerer ofte også som de fremmede Andre (se også Turner 1985; Turner og Oakes 1989). Innvandringskritiske anklages lett for å være kyniske og egoistiske, mens innvandringspositive er naive og selvutsløttende. I gestaltterminologi kan vi anse dette som projeksjon av våre «skyggesider» (Zinker 1977, s. 200). Flere deltagere nevnte også projeksjon som noe de ble oppmerksomme på, hvor lett og raskt det skjedde. Vi tror vi raskt vet hvem motparten er i innvandringsdebatten, menneskene reduseres til noen

få rollespesifikke egenskaper. Sosialpsykologisk forskning antyder også at vi anser utgruppemedlemmer som homogene og med visse stereotypiske kvaliteter, ikke sjelden anser vi også vår egen gruppe, inngruppen, som homogen og med visse kvaliteter (se for eksempel Quattrone og Jones 1980; se også Turner 1985; Turner og Oakes 1989). Vi reduserer både oss selv og de andre, polariteter er lite integrerte og verdsatt.

At det kom opp mye frykt og andre ubehagelige følelser underveis i eksperimentet, var noe som gikk igjen i mange tilbakemeldinger. Det var en frykt for de som var utenfor og ville inn, men det var også frykt og ubehagelige følelser knyttet til de andre debattantene. Også mange flyktninger er redde og med god grunn. Dette er faktisk et vilkår i definisjonen i Flyktingkonvensjonen av 1951, flyktninger har «velbegrunnet frykt». Dette er en frykt som innvandringspositive anerkenner. Men frykten innvandringskritikere eventuelt kjenner – at det kommer for mange, for raskt, at en del kan ha verdier i strid med våre verdier – tas ikke nødvendigvis like mye på alvor av innvandringspositive. Det etableres et hierarki av frykt, der noen menneskers frykt får betydning, men ikke andres. Heller ikke frykten som oppstår mellom debattantene, gjøres eksplisitt og anerkjennes tilstrekkelig ellers i samfunnet.

Frykt som ikke gis tilstrekkelig oppmerksomhet kan medføre mindre bevisste fight- og flight-reaksjoner (Selye 1936; 1956). Og fight og flight-reaksjoner kan igjen bidra til mer frykt. Det ble tydelig i eksperimentet. Også da jeg senere lyttet gjennom lydopptaket, kunne jeg kjenne at pusten og hjerterytmene min endret seg og at jeg spente visse muskler. Jeg gikk selv inn i en mild stressreaksjon, noe jeg kan kjenne igjen fra andre debatter jeg har deltatt i eller observert.

Typiske stressresponsen inkluderer redusert empati (Martin et al. 2015); og at det ble høylytt og at deltagerne ikke lyttet til hverandre, gikk også igjen i tilbakemeldingene. En skrev: «For og mot lytter verken til hverandre eller til andre, skummelt!» Dette var også klart for meg da jeg observerte eksperimentet og da jeg senere lyttet igjennom lydopptaket. Ofte snakket deltagerne i munnen på hverandre, det ble mer høylytt, og det var vanskelig å høre hva noen sa. (Innimellom – kanskje som en form for defleksjon for å lette litt på det hele og deretter klare å fortsette – var det latter.)

Polarisering, projisering, frykt, lite lytting og høye stemmer: det ble samtale som krig (Lakoff og Johnson 2003/1980). I en tilbakemelding skrev en deltager at eksperimentet ble «en bekræftelse på at frontene er steile». Også ordvalget her antyder at metaforen nettopp er samtale som krig med «fronter». Jeg tenker at modellen og dens struktur med visse, atskilte roller – ikke minst ledere og motstandere i konflikt – også kan ha vært med og påvirket. Samtidig

kan dette være en ganske presis avspelling av hvordan debatten struktureres i samtunnet førøvrig.

Resignasjon var noe det ble snakket en del om i observasjons- og refleksjonsrunden og som også gikk igjen i tilbakemeldingene. En skrev «De overhodet ikke er villige til å lytte. Det blir nesten fristende å resignere eller bruke vold mot «raasistene». En slags håpløshet.» I overensstemmelse med studien til Esteban og Schneider (2008) ser vi at vold – da angivelig også i fysisk form, ikke kun verbalt – oppleves som nærliggende i en polarisert situasjon. På et tidspunkt var det en som foreslo: «Vi bare går og åpner døra [...] den krigen må vi ta.» En gruppe gikk etterhvert ut og kom senere inn med forestilte flyktninger. Dette ble nevnt i tilbakemeldingen som en positiv opplevelse – antagelig av de som gikk ut – at det var godt å handle, noe annet enn å resignere. For mange innebar resignasjon å gi tapt, å slutte å kjempe, muligens en slags frys-reaksjon, og de fleste hadde en idé om at det ikke var bra. Det var imidlertid en deltager som opplevde at det kunne være godt å resignere litt, at det var noe kjent også fra livet ellers, at det betydde å «ta pauser fra engasjementet for å ha krefter til å kjempe videre».

Det var en person, K., som for meg fremsto nærmest som en motpol til V. Jeg kjente K. fra før gjennom en annen gestaltgruppe jeg leder. Jeg visste at hun tidligere har arbeidet som saksbehandler i UDI. Hun meldte seg kun inn med å si navnet sitt og sa og gjorde lite av seg under eksperimentet. I observasjons- og refleksjonsrunden etterpå nevnte hun at hun hadde kjent resignasjon.

Det er også viktig å anerkjenne at det ikke bare var ubehagelige følelser involvert. Det er noe mer som opprettholder denne polariserte formen. Å være del av en gruppe som er i kamp med en annen gruppe, kan også føles godt. I gestaltterminologi kan vi snakke om konfluens (og differensiering fra den andre gruppen) noe som også ble nevnt i en tilbakemelding. Det var også flere deltagere som fremhevet i observasjons- og refleksjonsrunden og tilbakemeldinger at det hadde vært en opplevelse av styrke og kraft i det å stå sammen og kjempe for eller mot noe. Vi identifiserer oss selv gjennom å tilhøre visse grupper og ta avstand fra andre (Turner 1985; Turner og Oakes 1989). Dette kan være en mer grunnleggende utfordring, det kan være grenser for empati (se også Haidt 2012).

«Et stort øyeblikk»

Mot slutten i observasjons- og refleksjonsrunden skjedde noe som flere nevnte som viktig i tilbakemeldingene senere. En deltagar, B., henvendte seg direkte til K.

B: – Jeg ble så nysgjerrig på deg også, jeg. Jeg tror ikke du sa noe under hele seansen. Hvordan var det for deg?

K: – Veldig rart, veldig rart.

B: – Ja.

K: – Jeg er litt sånn emosjonell fremdeles.

B: – Ja.

K (Med gråtåkvall stemme): – Det var en skikkelig sterk opplevelse, ja. Jeg trodde nok at jeg var klar for å gjøre noe sånt. Men jeg er ikke det. Det er for sterkt. Det er for stort. Jeg hadde veldig med meg altovert inn. Jeg hadde lyst til å være med på rotespillet og prøve det ut, men jeg klarte det ikke. Jeg ser at erfaringer som jeg har hatt, har gjort meg resignert.

[...]

B: – Takk for at du delte nå.

K: – Ja. Men jeg har lyst til å dele en ting til. Og det satt jeg og kjente på i stand. For vi har jo mange ulike ting med inn. Men det jeg har med inn, er at jeg har sittet på den siden som avslår søknader. Jeg jobba i UDI i mange år. Og det er noe av det som gjør det tungt. (Henvendt til vergene) Kjenner dere meg igjen?

V: – Ja, det var noe kjent.

K: – Vi har jobba sammen.

V: – Ja, det var noe kjent med deg.

K: – Vi har sittet på hver vår side av bordet.

B: – Gull, så sterkt.

K (Gråtåkvall): – Det er ganske sterkt. Og det kjente jeg også veldig på, at selv om det er på en måte et spill da, så er det ikke det.

B, V, og flere: – Nei.

K: – Det er skikkelig reelt.

B: – Mm. Så sterkt. Jeg er veldig rørt over at du deler sånn.

K: – Det er også derfor at jeg tenkte at jeg hadde kommet lenger da. Og dette vet, jeg har jo fortalt deg om dette før. Vikram, men jeg tenkte at jeg hadde kommet lenger, at jeg kunne være med på å utforske roller og andre posisjoner.

Jeg: – Ja. Og så er jeg litt nysgjerrig. Kan du si noe mer om det, den resignasjonen som du snakket om? Kan du si noe om følelsen? Hva er det du kjenner når du sier at du kan ikke gå inn i de forskjellige rollene?

K: – Mm. (Utpust.) Jeg klarer ikke å legge altovert da og ansvarligheten for mine egne handlinger bort. (Gråtåkvall) Det fyller hele meg da [...]

Jeg: – Og det viser du nå, den ansvarligheten. Du sier du har jo vært på den andre siden av bordet, i forhold til disse (henvendt til vergene) som er veldig engasjerte for de mindretårige flyktningene og så videre. «Kjenner du meg igjen?» sa du. Og så ser

jeg at du gråter og du snakker om ansvar og at det er vanskelig. For meg så høres det ut som det er en kompleksitet der.

K: – Ja.

Jeg: – Også det å være den som skal vurdere den som skal få komme inn og den som ikke skal det. Hvordan er det dette er? Det er ikke lett.

K: – Nei, det er kjempemange lag, ikke sant. Temperaturen her gjør at det ikke går an å gå inn på det nivået som du introdierer til nå. For det er en kompleksitet i det, som er følelsesladde på alle nivåer, selv om det er byråkratisk og det er forvaltningssig og det er juridisk, ikke sant. Det er så mange lag, og så er det følelser i alle ledd. Og det er mennesker som sitter og utøver alle handlingene, som er værger, som er saksbehandlere, som er flukthninger. Det er introdierer alt, ikke sant, som er seg selv, som er helt umke. Og det gjør at det er for komplekst til å forenkle på denne måten som vi gjør det nå. Men samtidig så er vi nødt til å gjøre det på denne måten for å skape noe bevegelse.

Jeg: – Nå skulle jeg veldig gjerne fortsatt veldig mye lenger. Og så vet jeg at vi må avslutte snart. Jeg synes at det var kjempinteressant det som kom opp her på slutten [...] Hvis dere har en siste setning som dere har lyst til å avslutte med, så skriv gjerne den også ned på arket, og så tenker jeg at vi melder oss ut bare med et ord eller en setning. Og så blir vi sittende litt, for jeg vil at vi skal avslutte på en bestemt måte.

V: – Får jeg lov til å si litt til nå?

Jeg: – Det må være litt til nå.

V: – Jeg må gjøre det. (Henvendt til K.) For jeg synes det var veldig greit at du var her. For jeg har jo ofte lurt på hvordan det er å være saksbehandlere i UDI, å sitte der og fatte vedtak. «Nei, du er 18 så du må ut. Og du er 16 så du får bli.» Og litt sånn i hytt og pine. Det er jo sånn, det er jo sånn som jeg opplever det, ikke sant. Og så tenker jeg de er jo mennesker de som sitter der som saksbehandlere også.

K: – Mm.

V: – Og jeg skjønner jo at de har føring, men derfor for meg var det veldig godt å få se deg her.

K: – Mm.

V: – For det bare bekrefter det som jeg har tenkt, at ja, de er jo mennesker som meg. Jeg kunne sikkert like gjerne jobbet i UDI, jeg og. Jeg jobbet som byråkrat i mange år i forskjellige sammenhenger, jeg. Jeg kunne sikkert ha netnet der og, og vært nødt til å gjøre sånn. Så jeg synes det var veldig, veldig greit å se deg her.

K: – Mm.

Den andre værger (som sitter ved siden av V): – Veldig enig.

B: – Fy Søren, det er et stort øyeblikk dette her.

Jeg: – Det tenker jeg også.

B (Henvendt til K): – Tusen takk vil jeg si til deg, og til alle da, men akkurat nå.

K: – Mm.

B: – Veldig stort.

(Flere sekunders stillhet.)

I denne samtalen i sirkelen skjer noe annet enn det som skjedde i rollespillet, en dialog med flere av kjennetegnene beskrevet av blant annet Jacobs (1989) og Yonief (1993, 1998). Det er en vilje til å lytte til hverandre, ta inn hverandre blant annet ved at B. inviterer K. til å dele, K. deler og får bekreftelse på det er fint. Gjennom samtalen gir deltagene hverandre tegn på at de lytter, små ord som «Mm», «ja», smil og nikk. Det er lavere «temperatur» nå enn i rollespillet. K. deler av sine erfaringer og emosjoner, både i ord og uttrykk som gråt, noe som viser en vilje og evne til tilstedeværelse og autentisitet. Heller enn forenklede roller og posisjoner er det en kompleksitet som anerkjennes, at deltagene er hele, ansvarlige mennesker og ser hverandre som det. V. sier at hun selv ikke gjerne kunne endt opp i UDI, at «de er jo mennesker som meg», et tegn på empati. En skrev senere i skjema 3 at «[d]et viser veldig sterkt hva slags forsoning/dialog/kontakt det er mulig å oppnå hvis folk tør virkelig å kjenne på hverandres perspektiver/opplevelser OG eksponere sin egen sårbarhet/feilbarlighet/skam.» Viktigheten av dialog og å lytte er noe som går igjen i tilbakemeldingene.

Jeg tenker at dette ble mulig blant annet på grunn av en gestalkultur og struktur. Jeg var en autoritet der og det var visse gestaltnormer som omhandlet metode og mål, ikke minst vilje til oppmerksomhet og dialog. Vi startet og sluttet i sirkel, noe som er vanlig i gestaltterapi. En sirkel er noe ganske annet enn å stå i atskilte, definerte roller som i eksperimentet. At man har tid, støttende normer og autoritet, og en opplevelse av felles mål og samarbeid er ingredienser i kontakt som kan virke helende mellom ulike grupper og mennesker, ifølge kontakthypotesen (Allport 1954; Pettigrew og Tropp 2006). Forskjellene mellom V. og K. skal imidlertid heller ikke overdrives. K. kan ikke beskrives som sterkt innvandringskritisk.

I hvilken grad kan dette overføres til innvandringsdebatten og samfunnet for øvrig? Til tross for at vi omtaler vår samfunnsform som demokratisk og at dialog angivelig verdsattes, er det ofte en ganske annen struktur og kultur i samfunnet. Blant annet kan spesialisering og fagroller være en utfordring, noe som nevnes i en tilbakemelding: «Måten de [K. og V.] både snakket sammen på og viste følelser, gjorde inntrykk. Særlig fordi det syntegjorde hvordan ulike fagroller også kan redusere muligheten for autentiske mellommenneske-

lige møter.» Mer generelt bidrar ikke minst mediene ofte til samtale som krig heller enn dans de gangene vi er i kontakt med noen som mener noe svært annet enn oss selv (Mutz 2006 i Nivola og Brady 2007). Men det bør være mulig å legge opp til dialog i større grad, for eksempel gjennom hvordan debattanter i et TV-program plasseres i forhold til hverandre og hva slags agenda og spørsmål programverten har. Videre meldte flere av deltagerne tilbake at de opplever at de nå med økt oppmerksomhet i hvert fall på noen arenaer kan handle og respondere på en måte som bidrar til en annen form for møter. En skriver i skjema 3:

Vet det fra før, men det ble ekstremt tydelig i øvelsen, at uten dialog forsterkes motsetningene. Kjenner jeg bruker det aktivt i møte med folk som straks jeg forteller om mitt arbeid, buser ut med «men vi kan jo ikke ta alle her...!» Jeg kan jo si meg enig i det, og via masse lytting og uten motstand, kan de etter hvert i noen tilfeller faktisk lytte til mine argumenter for hvorfor vi bør gjøre mer/opptre mer anstendig enn vi gjør i dag.

Deltageren her kan selv si seg enig i noe som den innvandringskritiske motparten kommer med, «at vi kan jo ikke ta alle her». Og ved å møte den andre med «masse lytting og uten motstand» kan også den andre lytte. Begge endres gjennom dialog. Dette er i overensstemmelse med gestalteori (blant annet Jacobs 1989; Yontef 1993; 1998) og det Haidt (2012) skriver om dialog og endring.

«Slik at jeg kan stå i spennet»

I tilbakemeldingene var det også mange som nevnte at det viktigste med workshopen var å få innta ulike roller og posisjoner og kjenne hva det gjorde med dem. Flere nevnte at de dermed hadde fått en økt verdsettelse av polariteter i seg selv og samfunnet. En skriver,

[Å] høre andres erfaringer og få fysisk spille ut/kjenne på alle de ulike posisjonene, var opplysende og inviterte til å kjenne igjen og ta tilbake/integrere egne projeksjoner, polariteter og motstridende følelser. Jeg kjenner større empati med meg selv [...] og med folk som har helt andre standpunkter og holdninger rundt dette temaet enn jeg har. Jeg fikk fornyet pågangsmot, håp og tro på kraften i åpenhet og dialog.

Verdsettelsen av polariteter knyttes her – og i flere andre tilbakemeldinger – til dialog, noe også Zinker (1977) gjør. At det å innta en annen rolle gjennom et gestalteksperiment kan bidra til økt empati, støttes av forskningen som er gjort på stolarbeid (Kelloggs 2015).

Det var også noen spesifikke argumenter som innvandringskritiske typisk uttrykker, som ble mer eksplisitt anerkjent på slutten og etter workshopen. «At vi kan jo ikke ta alle her» er allerede nevnt. Og i runden på slutten var det en deltager som delte følgende: «Jeg fylte inn på skjemaet [skjema 1] at jeg har kontakt med innvandrere i ulike situasjoner, og at den er stort sett positiv. Men den er jo ikke alltid det, som kvinne og trans og queer. Det er noe som jeg nyter godt av at er øk i settingen jeg bor i nå.» Dette er noe jeg selv også kan kjenne igjen siden jeg ikke bare er etnisk minoritet, men også skeiv. Jeg ønsker å verne om normer som anerkjenner og beskytter historisk sett undertrykte grupper, både for min del og andres. Disse har i stor grad blitt frontet av liberale og venstresiden. Nå vil mange være enige i at de er definerende for det norske samfunnet og del av vår orden. I innvandringsdebatten er det ikke sjelden at det er innvandringskritiske som benytter dette som argument. Når innvandringspositive kan anerkjenne – og kanskje også se i seg selv – noe som innvandringskritiske uttrykker, kan det også være «befriende og opplysende i forhold til å kunne ha dialog» som den ovenfor siterte deltageren fortsetter med å si.

En grunnleggende polaritet som viser seg gjennom innvandringsdebatten, er på den ene siden å åpne for noe nytt, og på den andre siden å lukke og bevare noe. Kanskje kan vi også delvis relatere disse sidene til henholdsvis håp og frykt, men ønsket om å bevare noe kan også handle om en sterk kjærlighet til det vi vil bevare. Vi befinner oss alle sammen i spennet mellom åpenhet og lukkethet i vår kontakt, men vi gjør det også forskjellig (se også Perls, Helfferline og Goodman 1951/1994; Wheeler 1991). John Stuart Mill (sitert i Haidt 2012, s. 294) har sagt følgende om polariteten i det politiske liv: «A party of order or stability, and a party of progress or reform, are both necessary elements of a healthy state of political life.»

De fleste fremtredende gestalter har tilhørt venstresiden, liberale eller anarkistiske tradisjoner, og jeg lurter på om vi historisk har hatt en forskjellighet for det nye, vektlagt prosess og endring og undervurdert betydningen av det kjente og stabile for mennesker. (Sosialpsykologien – og flere andre akademiske disipliner for øvrig – er et annet område som har hatt tilsvarende utfordringer ved at det domineres av liberale og folk på venstresiden, se blant annet Haidt 2012.) Ikke minst i vår «dlytende modernitet» (Bauman 2000) er det viktig å også anerkjenne behovet for det kjente og stabile.

I den andre gestaltgruppen der jeg møter K. mer regelmessig, nevnte hun to uker etter workshopen en drøm hun hadde hatt. I drømmen holder hun tak i nakken på en asylsøkerjente. Vi utforsket drømmen fenomenologisk og dialogisk. Vi forsøkte også klassiske gestalmetoder som å utforske drømmen som projeksjon av ulike sider av henne selv (Perls 1969). K. utforsket både den faste hånden og den sårbare jentenakken, og ble mer oppmerksom på og kunne eie ulike kvaliteter ved disse. Senere skrev hun i skjema 3 at jubileumsworkshopen «i stor grad» hadde fått følger for livet hennes, og utdypet:

Drømmen min om den faste hånda mi som holder den sårbare jenta fast i nakken jeg drømte to uker etterpå, handler om dette. At jeg fanter mellom behovet for å bestemme over omgivelsene mine, samtidig som jeg ønsker å la omgivelsene prege meg. I ytterligheten er ikke polene forenelig, men jeg søker balansen i mellom. Slik at jeg kan stå i spennet mellom innvandringsskontroll og nestekjærlighet i samfunnsperspektiv, og grensetting og åpenhet i relasjonelt perspektiv.

I utforskningen med K. nevnte jeg også at dersom vi tar feltheorien på alvor, kan det hende at drømmen innebærer et budskap til samfunnet vi er del av, ikke kun oss selv (Parlett 2005). Utforskningen av drømmen skjedde også i en gruppe hvor flere deltok, og nå deltar også leserne litt. Balansen mellom «innvandringsskontroll og nestekjærlighet i samfunnsperspektiv, og grensetting og åpenhet i relasjonelt perspektiv», er vel viktig for oss alle. Måtte vi klare å stå i dette spennet!

Avslutning

I denne artikkelen har jeg presentert og diskutert erfaringer som gestaltister har gjort seg gjennom et innvandringsdebatt-eksperiment. Kanskje kan dette også antyde noe om innvandringsdebattens utfordringer og utviklingspotensial mer generelt. Avslutningsvis kan studiens funn oppsummeres i følgende punkter:

- Innvandringsdebatten kan bli svært polarisert med profisering, frykt, lite lytting og høye stemmer debattantene imellom. Det er kampmodus med steile fronter
- Dialog, herunder viljen til å virkelig lytte til den andre, kan bidra til endring og bevegelse.
- Å utforske egne skyggesider og innta andreroller enn de vante kan bidra til

en helere opplevelse av seg selv, økt forståelse for den andre og dennes argumenter, og dialog.

- Dialog og verdsettelse av polariteter kan muliggjøres gjennom gestaltisk struktur og kultur. En støttende struktur og kultur kan og bør styrkes i samfunnet for øvrig, herunder media.
- Enkelpersoner kan bidra til mer dialogiske samtaler om innvandring ved selv å innta en mer oppmerksom, dialogisk holdning i møte med den andre. I etterkant av workshopen gjennomførte jeg en større relatert spørreundersøkelse blant alle medlemmer av Norsk Gestaltterapeutforening (NGF). Det vil bli interessant å se hvordan de to studienes resultater sammenfaller og er forskjellige og å sammenligne med resultater fra blant annet SSB. Spørreundersøkelsen blant NGF-medlemmene inkluderte også et mer åpent spørsmål om hvordan de opplever at gestalteori og -praksis eventuelt har bidratt i deres kontakt med flykninger/innvandrere og folk med et svært annet syn i innvandringsdebatten. Dette blir også interessant siden den første studien har vært preget av meg og min vektlegging av polariteter og dialog.

Helt til slutt vil jeg vende kort tilbake til flykningene, menneskene som disse debattene angivelig i stor grad handler om. Som allerede nevnt har det den siste tiden vært en innvandringsskritisk dreining og svekket beskyttelse av flykninger i Norge og Europa. Innvandringsspositive som ønsker en annen utvikling, bør ta på alvor at dialog heller enn debatt med de innvandringsskritiske kan være nødvendig. Flykninger er for øvrig mennesker som faktisk flykter, det er «flight», og ofte fordi det er krig eller annen voldelig konflikt der de kommer fra, altså «fight». Det litt ironiske er da at deres forklempere, de innvandringsspositive, ofte bidrar til en annen form for «fight» og «flight» gjennom måten debatten føres på. Mange føler seg handlingslammet hva gjelder kriger ute i verden, men i møtene vi selv deltar i, i innvandringsdebatten, kan vi faktisk gjøre en forskjell og kanskje et fredsarbeid i vid forstand.

Litteraturliste

- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Blom, S. (2016). Holdninger til innvandrere og innvandring 2016. Rapport nr 41. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- Buber, M. (2010/1937). *I and Thou*. Eastford, CT: Martino Fine Books
- Burnstein, E., og Vinokur, A. (1977) *Persuasive argumentation and social comparison*

as determinants of attitude polarization. *Journal of Experimental Social Psychology*, 13, 315-332.

Casba, R., og Reiner, R. (2016). Polarization Instead of Dialogue? Responsibility of EU Leaders to Turn the Tide. *4Liberty*, 9 juni 2016.

Cuvelier, F. (2008). *De Stad van Axen*. Nederland: Klement.

Epstein, D., og Graham, J.D., (2007). Polarized Politics and Policy Consequences. Santa Monica, CA: Rand Cooperation.

Esteban, J., og Schneider, G. (2008). Polarization and Conflict: Theoretical and Empirical Issues. *Journal of Peace Research*, 45, 131-141.

Finlay, L. og Evans, K. (2016). An invitation to engage in relational-centred phenomenological research. I: J. Roubel og Brownell, P., red., *Towards a research tradition in Gestalt Therapy*. Gestalt Research Press.

Haidt, J. (2012). *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. New York: Pantheon Books.

Henley, J. (2016). Why is support for Europe's mainstream political parties on the wane? *Guardian*, 29 mars 2016.

Hoosain, S. (2009). *Resilience in refugee children: a gestalt play therapy approach* (Doctoral dissertation).

Hycner, R. H. (1985). Some guidelines for the phenomenological analysis of interview data. *Human Studies* 8, 279-303

Jacobs, L. (1989). Dialogue in Gestalt Theory and Therapy. *The Gestalt Journal*, 12 (1).

Jellison, J. M., og Arkin, R. (1977) Social comparison of abilities: A self-presentation approach to decision making in groups. I J.M. Suls og R.L. Miller (red.), *Social comparison processes: Theoretical and empirical perspectives* (235-257). Washington, DC: Hemisphere Press.

Kellogg, S. H. (2015). *Transformational Chairwork. Using Psychotherapeutic Dialogues in Clinical Practice*. Bowman & Littlefield.

Kolmannskog, V. (2013). What Gestalt Approaches Can Contribute to Climate Change Transformation. *Journal of Sustainable Development*, 6(10), 78.

Kolmannskog, V. (2015a). In the hands of Europe - a short diagnosis of the European self and refugee politics. Features. Online. *British Gestalt Journal*, 13.mai 2015.

Kolmannskog, V. (2015b). *Den tomme stolen. Fortellinger fra gestaltterapi*. Oslo: Flux.

Lakoff, G., & Johnson, M. (2003/1980). *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press.

Lehne, S. (2016). How the Refugee Crisis Will Reshape the EU. *Carnegie Europe*, 4 februar 2016.

Martin, L. J., et al. (2015). Reducing Social Stress Elicits Emotional Contagion of Pain in Mouse and Human Strangers. *Current Biology*, 25 (3), 326-332.

Moscovici, S. og Zavalloni, M. (1969). The group as a polarizer of attitudes. *Journal of*

Personality and Social Psychology, 12, 125-135.

Nivola, P. S., og Brady, D. W. (2007). *Red and Blue Nation? Characteristics and Causes of America's Polarized Politics*. Washington DC: Brookings Institution Press

Parlett, M (2005) Contemporary Gestalt Therapy. Field Theory. I: A.L. Woldt og S.M. Toman, red., *Gestalt Therapy. History, Theory, and Practice*. Kap. 3. UK: Sage

Perts, F. (1969) *Gestalt Therapy Verbatim*. Gouldsboro ME: The Gestalt Journal Press.

Perts, F., Hefterline, R. & Goodman, P. (1951/1994). *Gestalt Therapy: Excitement and Growth in the Human Personality*. Gouldsboro ME: The Gestalt Journal Press.

Pettigrew, T.F., og Tropp, L.R., (2006). A Meta-analytic test of inter-group contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 751-783.

Plummer, K (1983). *Documents of Life: an introduction to the problems and literature of a humanistic method*. London: Unwin Hyman

Quattrone, G. A., Jones, E. E. (1980). The perception of variability within in-groups and out-groups: Implications for the law of small numbers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38 (1), 141-152.

Röper, G., & Gavranidou, M. (2003). Capacity building in trauma therapy and trauma research in Bosnia-Herzegovina. *New directions for youth development*, 2003(98), 99-110.

Said, E. (2004/1978). *Orientalismen*. Oslo: Cappelen Damn.

Sanders, G. S., og Baron, R. S. (1977) Is social comparison relevant for producing choice shift? *Journal of Experimental Social Psychology*, 13, 303-314.

Selye, H. (1936). A Syndrome Produced by Diverse Nocuous Agents. *Nature*, 138.

Selye, H. (1956) *The stress of life*. McGraw-Hill

Stanley, I. & Wise, S (1993). *Breaking Out Again: Feminist Ontology and Epistemology*. London: Routledge

Turner, J.C. (1985) Social categorization and the self-concept: A social cognitive theory of group behavior. I E.J. Lawler (red.), *Advances in group processes: Theory and research* (Vol. 22, 77-122). Greenwich, CT: JAI Press.

Turner, J. C., og Oakes, P. J. (1989) Self-categorization and social influence. I P.B. Paulus (red.), *The psychology of group influence* (2. utg, 233-275). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

UDI (2017a). Asylsøknader etter statsborgerskap, aldersgruppe og kjønn 2015. Statistikk om innvandring. Tilgjengelig online på <https://www.udi.no/statistikk-og-analyse/statistikk/asylsoknader-etter-statsborgerskap-og-maned-2016/>

UDI (2017b). Asylsøknader etter statsborgerskap og måned (2016). Statistikk om innvandring. Tilgjengelig online på <https://www.udi.no/statistikk-og-analyse/statistikk/asylsoknader-etter-statsborgerskap-og-maned-2016/>

UNHCR (2016). *Global Trends: Forced Displacement in 2015*. Tilgjengelig online på www.unhcr.org/statistics

Vidakovic, I. (2013). The Power of "Moving On". A Gestalt Therapy Approach to Trauma

- Treatment. *Gestalt Therapy in Clinical Practice. From Psychopathology to the Aesthetics of Contact*. Milano: FrancoAngeli, 321-333.
- Vinokur, A., og Burnstein, E. (1974) The effects of partially shared persuasive arguments on group-induced shifts: A problem-solving approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 29, 305-315.
- Vogel, S. (2016). Working with people who identify as asylum seekers or refugees. *Gestalt Journal of Australia and New Zealand*, 12(2), 83.
- Wetherell, M. S. (1987) Social identity and group polarization. I. J. C. Turner, M. A. Hogg, P. J. Oakes, S. D. Reicher og M.S. Wetherell, *Rediscovering the social group: A self-categorization theory* (142-170). Oxford, UK: Blackwell.
- Wheeler, G. (1991). *Gestalt Reconsidered: a new approach to contact and resistance*. Cleveland OH: Gestalt Institute of Cleveland Press.
- Yontef, G. (1993). *Awareness, Dialogue and Process: Essays on Gestalt Therapy*. Guildsboro: The Gestalt Journal Press.
- Yontef, G. (1998). Dialogic Gestalt Therapy. In: Greenberg, L. S., Watson, J.C., and Liettaer, G., eds., 1998. *Handbook of Experiential Psychotherapy*. Guilford Press.
- Zinker, J. (1977). *Creative Process in Gestalt Therapy*. New York: Random House